

Методологія оцінки ролі малого підприємництва в інноваційному розвитку регіону

Визначено роль малого підприємництва в інноваційному розвитку регіону. Розроблено систему принципів розвитку малого підприємництва та запропоновано методичні аспекти оцінки його інноваційної активності.

Ключові слова: мале підприємництво, інноваційний розвиток, інноваційна активність малого підприємництва.

Мале інноваційне підприємництво в Україні розвивається дуже низькими темпами. Одним із найважливіших стратегічних завдань держави є поліпшення структури національної економіки на основі подальшого розвитку малого підприємництва і збільшенні його вкладу в інноваційний результат регіону.

Діяльності та інноваційному розвитку підприємництва приділяють багато уваги. Значний внесок у дослідження цих процесів внесли О. М. Алімов, О. І. Амоша, Б. В. Буркинський, З. С. Варналій, К. О. Ващенко, В. Є. Воротін, В. М. Геєць, Б. М. Данилишин, О. І. Дацій, М. І. Долішній, С. І. Дорогунцов, В. І. Захарченко, В. В. Зянько, І. І. Лукінов, С. В. Мочерний, Т. В. Пепа, Л. Г. Чернюк, М. Г. Чумаченко, А. А. Чухно, Л. Т. Шевчук, В. С. Шовкалюк та багато ін. Проте значна частина наукових напрацювань стосується реального сектору економіки, тоді як роль інноваційного підприємництва залишається на рівні дискусій і не знаходить однозначного трактування.

Метою статті є визначення ролі малого підприємництва в інноваційному розвитку регіону, розробка системи принципів та визначення методичних аспектів оцінки інноваційної активності малого підприємництва.

Малий бізнес є невід'ємним структурним сегментом ринкового середовища, необхідною передумовою створення ринкової економіки. Як найчисельніший вид бізнесу, він має бути визначальним у формуванні макропоказників економічного і соціального розвитку держави. У західних країнах з розвинутою ринковою економікою частка валового внутрішнього продукту, що створюється малим бізнесом, становить 60–70%, а частка робочих місць на малих підприємствах – 75% [2, с. 10].

В умовах системної перебудови національної економіки підприємницький сектор виконує провідну роль і виступає гарантом стабільності економіки та підвищення рівня життя громадян. Мале підприємництво на сьогодні є локомотивом підприємницького сектору [10, с. 54].

На думку В. С. Шовкалюка, саме малий бізнес сприяє активізації інноваційних процесів, мобілізації науково-технічних ресурсів, розвитку науково містких галузей, скороченню безробіття тощо. Адже саме малий та середній бізнес, оперативно реагуючи на зміну ринкової кон'юнктури, надає ринковій економіці необхідної гнучкості. Крім того, він мобілізує значні фінансові та виробничі ресурси населення. Істотний внесок робить мале підприємництво і в формуванні конкурентного середовища, оскільки малий бізнес антимонопольний за своєю природою [8, с. 5].

Ю. М. Бажал теж зазначає, що мале підприємництво є обов'язковим елементом ринку, а також важливим елементом розвитку та ефективного функціонування

економіки. «Двома стовпами», на яких стоїть економіка, є, з одного боку, великі структури, що надають їй стабільності та керованості, відкривають шлях до широкомасштабної інновації, а з іншого – мале підприємництво, яке формує конкурентне середовище та забезпечує гнучкість, індивідуалізацію виробництва. Малий інноваційний бізнес забезпечує швидкість технологічних змін і тим самим має перевагу перед великими корпораціями у випадку, коли треба динамічно комерціалізувати новітні технології чи задовольнити інноваційний попит споживачів [8, с. 15].

Малі й середні підприємства істотно перевищують за чисельністю персоналу великі компанії і фірми. У більшості країн чисельність персоналу в малому бізнесі коливається від 60 до 90% і навіть більше. У зв'язку з цим важливо оцінити, наскільки така велика армія працівників проникнута ідеями інноваційного розвитку і наскільки малий бізнес може впливати на появу результатів інновацій на ринку товарів та послуг [8, с. 33]. Тут слід зазначити, що великий бізнес не є зацікавленим у розвитку інновацій там, де він працює, тобто великий бізнес не зацікавлений в інноваційних змінах. Він не має для цього вагомих стимулів з боку держави. Інновація – це ломка старого, що часто пов'язане з необхідністю значних фінансових витрат для заміни застарілого обладнання і технологій. Великому бізнесу краще залишити все, як є [8, с. 47].

Отже, в умовах потреби в прискоренні науково-технічного прогресу малі підприємства мають стати невід'ємним елементом системи великого машинного виробництва, забезпечуючи підвищення його ефективності [9, с. 52-53].

Слід підкреслити й те, що малий бізнес є фундаментальною основою при формуванні «середнього класу», а це, по-перше, послаблює тенденцію до соціальної диференціації, властивої для ринкової економіки; по-друге, формує клас, дуже великий за чисельністю, в якого доходи значно вищі, ніж заробітна плата у пересічного громадянина. Значна частина цих доходів, задовольняючи свої бізнесові, приватні та інші потреби, в кінцевому підсумку йде на інвестування економіки держави.

Сьогодні одним із головних завдань держави є забезпечення збалансованого соціально-економічного розвитку регіонів, підвищення їх конкурентоспроможності та усунення наявних диспропорцій. Конкурентоспроможність трактують як зумовлене економічними, соціальними, політичними факторами стабільне становище країни, регіону на внутрішньому та зовнішньому ринках [3, с. 36-44].

Аналізуючи роль малого підприємництва в розвитку економіки держави, можна зробити висновок, що мале підприємництво, як фактор підвищення інноваційності та конкурентоспроможності, дуже важливе як для регіонів, так і для держави. Тим більше, що сьогодні вже практично вся сфера торгівлі та послуг, а також значна частина виробничих підприємств у регіонах належать малому бізнесу, в якому зайнята переважна частина працюючого населення.

Підвищення ролі регіонів у соціально-економічному житті країни – один із базових принципів функціонування розвинених країн. Удосконалення регіональної політики в Україні неможливе без активізації інноваційної діяльності, що дозволяє здійснити вагомі структурні зрушення в економіці та забезпечити прогресивний розвиток як регіонів, так і держави в цілому [6, с. 58-61]. За цих умов особливої гостроти й значимості набуває правильний вибір стратегії розвитку конкретного регіону, що спрямований на подолання технологічного відставання та перехід на інноваційний шлях розвитку. Без цього економіка регіону втрачає конкурентоспроможність і приречена на перманентні кризи [7, с. 54-57].

З огляду на реалії сучасності, інноваційний розвиток регіону являє собою складний механізм, який постійно розвивається, і саме тому потребує системного

управлінського підходу. На становлення інноваційного розвитку регіону великий вплив, з одного боку, справляють чинники, а також інфраструктурне забезпечення; а з другого боку, інвестиційний, трудовий і природно-ресурсний потенціал регіону, які є певною регіональною сукупністю, що при позитивних внутрішніх і зовнішніх обставинах може бути спрямована на реалізацію нововведень [4, с. 26-29].

Реалізація основних завдань малого підприємництва потребує розробки системи принципів розвитку малого підприємництва (рис. 1).

Принципи – це система елементів, що становить фундамент методологічної бази явища. У перекладі з латинської «принцип» (principium) означає «основа», «початок», – те, що лежить в основі певної теорії, вчення, науки тощо. Принципи – це загально визначені й поширені правила господарських дій. Принципи підприємництва – це вихідні (первісні) засади, норми, правила, через які реалізується свобода підприємницької діяльності.

Принцип цілісності та комплексності. У рамках цього принципу сфера малого підприємництва розглядається як невід’ємна частина соціально-економічного комплексу й покликана в першу чергу функціонувати на користь його ефективного розвитку. Він включає також моніторинг, урахування й аналіз усього різноманіття чинників зовнішнього та внутрішнього середовища, які здійснюють вплив на функціонування й розвиток суб’єктів господарювання. Розвиток малого підприємництва є підґрунтям для розробки програм малого підприємництва в регіоні та країні, а також створення передумов ефективного використання його потенційних можливостей при реалізації перспективних напрямів економічного й соціального розвитку.

Принцип селективності. Передбачає пріоритетність та першочерговість підтримки на регіональному рівні суб’єктів малого бізнесу, які здійснюють окремі види економічної діяльності, ефективного функціонування й розвиток яких забезпечує прогресивне зростання економіки регіону.

Принцип партнерства. Включає рівноправний доступ суб’єктів малого підприємництва всіх форм власності до матеріально-сировинних, фінансових та ін-

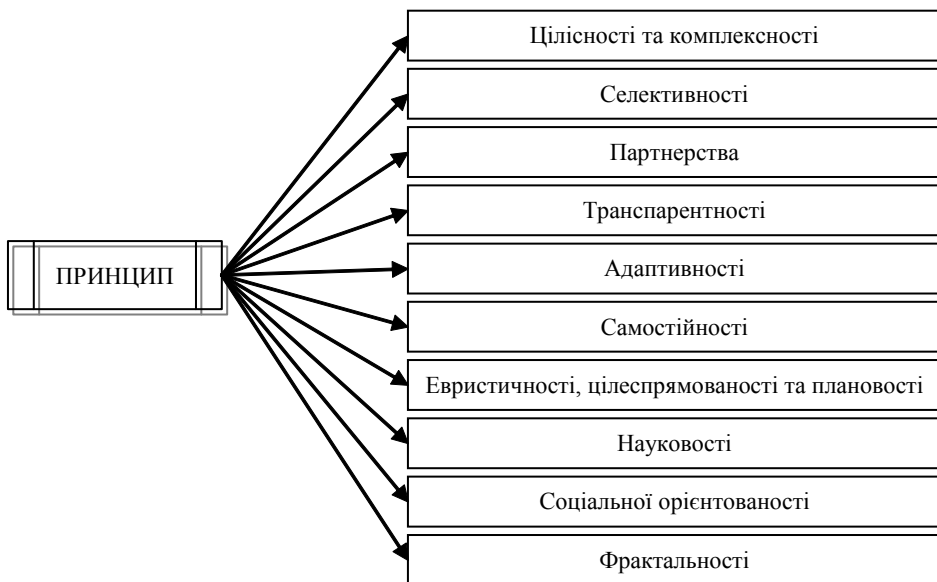

Рис. 1. Принципи розвитку малого підприємництва

ших ресурсів, а також до отримання підтримки відповідно до умов її надання, встановлених регіональними програмами розвитку малого підприємництва; у рамках цього принципу вся система розвитку малого підприємництва ґрунтується на базі всебічної й активної співпраці виконавчих органів державної влади та місцевого самоврядування на регіональному рівні та підприємницького співтовариства в особі незалежних некомерційних організацій підприємців регіону. Оскільки безпосередній адміністративний та економічний вплив на суб'єктів малого підприємництва проявляється переважно на муніципальному рівні й саме тут найвідчутніший зворотний ефект надходження до місцевих бюджетів, першорядну роль в оптимізації умов для встановлення конструктивного соціально-економічного партнерства мають відігравати органи державного управління на місцях.

Принцип транспарентності. Включає реалізацію заходів, спрямованих на посилення правового захисту та поінформованості суб'єктів малого підприємництва, забезпечення їх актуалізованою статистичною й фактографічною інформацією про найважливіші заходи щодо розвитку й підтримки суб'єктів малого підприємництва.

Принцип адаптивності. Передбачає можливість суб'єктів господарювання малого підприємництва оперативно реагувати на зміну кон'юнктури ринку, споживчого попиту й забезпечувати за рахунок цього необхідну рівновагу на споживчому ринку, надає економіці необхідну гнучкість і посилює конкурентне середовище.

Принцип самостійності. Передбачає вільний вибір діяльності, самостійне формування програми діяльності та вибір постачальників і споживачів продукції та послуг, встановлення цін відповідно до законодавства, вільний найм працівників, вільне розпорядження прибутком, що залишається після внесення платежів, установлених законодавством, а також здійснення суб'єктами малого підприємництва регіону діяльності на засадах комерційного розрахунку, включаючи самоокупність, самофінансування, самозабезпечення, матеріальну зацікавленість, економічну відповідальність за результати неефективного використання ресурсів (трудових, матеріальних, фінансових тощо).

Принцип евристичності, цілеспрямованості та плановості. Принцип евристичності є важливим у підприємстві, оскільки базується на творчому підході, інструментами якого є інтуїція, аналогія, досвід та винахідливість, що стає цінним інструментом в умовах загостреної конкуренції. Принцип цілеспрямованості та плановості припускає не тільки постановку цілей, але й співвідношення цих цілей з необхідними ресурсами. При цьому важливо не тільки забезпечити співвідношення цілей з головними ресурсами, необхідними для їх досягнення, але й акцентувати увагу на найслабшу ланку, що може завадити досягненню цілей.

Принцип науковості. Передбачає використання науково обґрунтованих методів оцінки та аналізу сучасного стану підприємництва з метою успішного здійснення виробничо-господарської діяльності.

Принцип соціальної орієнтованості. В центрі функціонування будь-якої системи є людина, тому в процесі прийняття рішень необхідно максимально можливо орієнтуватися на її потреби та інтереси.

На нашу думку, цей перелік принципів розвитку малого підприємництва в умовах функціонування відкритої економіки слід розширити і доповнити наступним.

Принцип фрактальності. Концентрує увагу на тому, що мале підприємство – це самоподібні та самоорганізовані малі та середні підприємства й фізичні особи: підприємці з чітко вираженою масштабною симетрією. Підприємства й

підприємці, здійснюючи різну необхідну для суспільства діяльність, мають спільну мету – бути інноваційними для максимального задоволення ринку продуктами своєї праці й отримання прибутку. Приймаючи рішення на державному чи регіональному рівні, необхідно враховувати той факт, що рішення, які можуть викликати позитивні чи негативні зміни на одному з малих підприємств, викличуть ці зміни практично на всіх подібних підприємствах країни чи регіону.

Як засвідчує досвід більшості економічно розвинених країн, мале підприємство значною мірою впливає на успішну інноваційну діяльність держави. Саме мале підприємство є інноваційно орієнтованим за своєю природою та здатним швидко адаптуватися до ринкового середовища завдяки виробничій гнучкості, адаптації до зростаючих запитів споживачів, поглибленні спеціалізації, воно є ініціатором технологічних та організаційно-управлінських змін. Тому всіляке сприяння розвитку підприємництва має велике значення для реалізації інноваційно-інвестиційної та соціально-орієнтованої моделі економічного зростання. Проте, незважаючи на обрану інноваційну модель розвитку економіки, рівень інноваційної активності вітчизняних малих підприємств залишається надзвичайно низьким.

Роль малого підприємництва в інноваціях багатогранна: з одного боку, воно забезпечує інноваційні процеси в економіці, сприяючи вдосконаленню виробництва та управління, з іншого – будучи безпосередньо залученим у виробництво наукомісткої продукції, породжує попит на нові розробки, забезпечуючи безперервний прогрес. Мале інноваційне підприємство забезпечує швидкість технологічних змін і тим самим має перевагу перед великими корпораціями у випадку, коли треба динамічно комерціалізувати новітні технології чи задовольнити інноваційний попит споживачів.

Переваги малих підприємств в інноваційній сфері [8, с. 53]:

- у малих формах підприємництва створюються найсприятливіші умови для творчості, які самі собою мають індивідуальний характер;
- у малих підприємствах винахідник, власник і менеджер часто виступають в одній особі, що значною мірою практично знімає основне протиріччя корпоративного управління;
- виробничу діяльність малих інноваційних підприємств відрізняє їх вузька предметна спеціалізація, що припускає концентрацію зусиль і коштів на заключних стадіях створення нововведення і на перших етапах його поширення. Це означає, що фактично підприємство починає науково-виробничу діяльність відразу з дослідно-конструкторських розробок, мета яких – досягти високої технологічності виробу й швидко налагодити його промислове виготовлення;
- питомі витрати на НДДКР у малих високотехнологічних підприємствах нерідко у кілька разів перевищують аналогічний показник великих підприємств, що сприяє їх швидшій, ефективній появі на ринку інновацій;
- винахідницьким групам малих підприємств досить часто доводиться працювати в галузях, у яких дослідники не є професіоналами через обмеженість підприємства в кадрах, оскільки невеликому підприємству не під силу залучати фахівців у різних сферах діяльності, а це часто сприяє виникненню нових оригінальних новаторських ідей і нового підходу до вирішення проблем;
- нові інформаційні технології створюють малим підприємствам сприятливі умови функціонування, раніше можливі тільки в рамках великих підприємств.

Кількісну оцінку інноваційної активності малого підприємництва регіону слід проводити шляхом розрахунку інтегрального показника на основі зіставлення та порівняння цих показників з оціночним (еталонним).

Для проведення оцінки слід дотримуватися такого алгоритму.

1. Встановлення задач оцінки, що безпосередньо впливає на її глибину та масштаби.
2. Визначення переліку індикаторів, оцінка яких дасть можливість досягнути поставлених цілей.
3. Розробити порядок розрахунку інтегрального показника.
4. Провести порівняння отриманих результатів з визначеною оціночною шкалою.
5. Провести типологію регіонів за інтегральним показником.

Для розрахунку інтегрального показника найдоцільнішим буде використання показників (індексів), які характеризують рівень інноваційної активності малого підприємництва регіону. Визначимо це таким чином (1):

$$P_{ij} = \frac{\Pi_{ij}}{\Pi_i} \quad (1)$$

- де P_{ij} – рівень інноваційної активності малого підприємництва за i -им показником j -го регіону;
 Π_{ij} – значення i -го показника інноваційної активності малого підприємництва у j -му регіоні;
 Π_i – значення оціночного (еталонного) i -го показника інноваційної активності малого підприємництва.

За еталонний показник можуть бути обрані середнє значення в країні, найкраще або найгірше значення серед регіонів, закордонні показники.

Для характеристики рівня інноваційної активності підприємства рекомендується використовувати такі градації:

- $0 \leq IAP \leq 0,4$ – низька інноваційна активність;
 $0,4 \leq IAP \leq 0,75$ – середня інноваційна активність;
 $0,75 \leq IAP \leq 1$ – висока інноваційна активність.

Якщо рівень IAP наближається до 1, то це означає, що підприємство має потужний інноваційний потенціал та сприятливі умови для його використання. Досягнення максимального рівня інноваційної активності підприємства ($IAP = 1$) в умовах невизначеності є можливим лише за умови абстрагування (повністю або частково) від впливу об'єктивних чинників мікро- та макросередовища організації, наслідки яких важко, а іноді й неможливо спрогнозувати.

Якщо здійснювати оцінку рівня інноваційної активності малого підприємництва регіону шляхом порівняння фактичних даних з максимальними та мінімальними показниками, то слід поділити їх на показники-стимулятори та показники-дестимулятори.

Показники, значення яких позитивно впливає на інноваційну активність регіону, прийнято називати стимуляторами.

Так, для показників-стимуляторів рівень інноваційної активності регіону слід визначати на основі такої формули (2):

$$P_{ia} = \frac{\Pi_{факт}}{\Pi_{max}} \quad (2)$$

- де P_{ia} – рівень інноваційної активності малого підприємництва регіону за i -тим показником-стимулятором;
 $\Pi_{факт}$ – фактичне значення показника інноваційної активності малого підприємництва регіону;

Π_{max} – максимальне значення показника інноваційної активності малого підприємництва регіону.

Показники, значення яких негативно впливає на інноваційну активність регіону, прийнято називати дестимуляторами.

Для показників дестимуляторів рівень інноваційної активності регіону визначається таким чином (3):

$$P_{ia} = \frac{\Pi_{min}}{\Pi_{факт}} \quad (3)$$

де P_{ia} – рівень інноваційної активності регіону за i -тим показником-дестимулятором;

Π_{min} – мінімальне значення показника інноваційної активності малого підприємництва регіону.

Визначення інтегрального показника інноваційної активності малого підприємництва регіону може бути представлено у вигляді агрегатного показника в декількох формах (4-5):

$$K_j = \frac{\sum_{i=1}^n P_{ij}}{n} \quad (4)$$

$$K_j = \sqrt[n]{\prod_{i=1}^n P_{ij}} \quad (5)$$

де K_j – інтегральний показник інноваційної активності малого підприємництва регіону;

P_{ij} – показники оцінки інноваційної активності малого підприємництва;

n – кількість показників, що досліджуються;

j – індекс регіону;

i – вид показника.

Оцінка інноваційної активності малого підприємництва окремого регіону може здійснюватися шляхом прямого чи непрямого зіставлення її показників з еталонними значеннями, з показниками кращих регіонів, середніми по країні значеннями, зі значеннями інших регіонів всередині країни і за кордоном.

Згідно з запропонованими методичними підходами до оцінки рівня регіональної інноваційної активності малого підприємництва зробимо висновки:

- дана методика дозволяє визначати інтегральний показник інноваційної активності малого підприємництва кожного регіону, що дає можливість проводити міжрегіональні порівняння;
- методика охоплює всі головні фактори (економічні, соціальні, інвестиційні, інноваційні), що визначають регіональну інноваційну активність малого підприємництва;
- методика дає можливість дослідити рівень розвитку інноваційної активності малого підприємництва в окремих регіонах та в цілому по країні.

Враховуючи досвід провідних країн світу, можна стверджувати, що успішною країна може бути тоді, коли в ній достатньо розвинене мале інноваційне підприємництво. Розвиток підприємництва характеризується різними кількісними показниками (кількість малих підприємств на 10 тисяч осіб населення, випуск валової продукції, випуск інноваційної продукції, кількістю зайнятих працівників та іншими). У статті запропонована методика оцінки рівня інноваційної ак-

тивності малого підприємництва за допомогою інтегрального показника, що дає можливість дослідження й порівняння інноваційної активності як в окремому регіоні, так і в державі в цілому.

Список використаних джерел

1. Ансофф И. Стратегическое управление / И. Ансофф ; пер. с англ. – М. : Экономика, 1989. – 520 с.
2. Бабич Л. М. Науково-правові основи формування малого бізнесу в Україні / Л. М. Бабич // Актуальні проблеми економіки. – 2002. – №8. – С. 10-17.
3. Бутко М. П. Державне регулювання як інструмент підвищення конкурентоспроможності регіонів / М. П. Бутко // Економіка України. – 2007. – №6. – С. 36-44.
4. Бутко М. П. Інноваційні імперативи регіонального розвитку в Україні / М. П. Бутко // Економіст. – 2006. – №7. – С. 26-30.
5. Бутко М. П. Роль малого підприємництва у прискоренні процесів інноваційного розвитку в Україні / М. П. Бутко, О. В. Попело // Економіст. – 2011. – №5. – С. 49-53.
6. Волоцюк М. Підвищення ефективності регіонального управління інноваційним розвитком / М. Волоцюк // Економіст. – 2006. – №8. – С. 58-61.
7. Гришина Л. Інноваційний напрямок розвитку як шлях подолання проблемності регіону / Л. Гришина, Н. Буга // Економіст. – 2006. – №8. – С. 52-53.
8. Малий інноваційний бізнес: стан, проблеми та перспективи розвитку : [програма круглого столу]. – К. : Державне агентство з питань науки, інновацій та інформатизації України, 2011. – 78 с.
9. Партяк В. Малий бізнес у контексті інноваційного розвитку економіки / В. Партяк // Економіст. – 2006. – №8. – С. 52-53.
10. Про стан та перспективи розвитку підприємництва в Україні : [національна доповідь] / [К. О. Ващенко, З. С. Варналій, В. Є. Воротін, В. М. Геєць, Е. М. Лібанова та ін.]. – К. : Держкомпідприємництво, 2008. – 226 с.

Бутко Н. П., Попело О. В. Методология оценки роли малого предпринимательства в инновационном развитии региона.

Определена роль малого предпринимательства в инновационном развитии региона. Разработана система принципов развития малого предпринимательства и предложены методические аспекты оценки его инновационной активности.

Ключевые слова: малое предпринимательство, инновационное развитие, инновационная активность малого предпринимательства.

Butko M. P., Popelo O. V. Methodology of Estimation of Small Entrepreneurship Role in Innovative Development of Region.

The role of small enterprises in innovative development of region is defined. The system of principles of small entrepreneurship development is developed and the methodical aspects of estimation of its innovative activity are offered.

Key words: small entrepreneurship, innovative development, innovative activity of small entrepreneurship.

Надійшло 04.05.2012 р.